

Yazarken insanın dili hep ağrıyan dişine gidiyor

Bu ay İAN Edebiyat'ın Odak Yazar sayfalarının konduğu İrmak Zileli. Uzun yıllardır dergi ve kitap eklerinde değerlendirme ve eleştiri yazılmı okuduğumuz Zileli'nin iki romanı ve bir de 2014 yılında aldığı Yunus Nadi Roman Ödülü var. İrmak Zileli sorularımızı yanıtladı...

İrmak Zileli

İPEK BOZKAYA
ipekbozkaya@hotmail.com

Biz sizi eleştirmen kimliğinizle ve değerlendirmeye yazılarınızla tanıştık. 2011'den bu yana da ödüllü romancusunuz. Eleştirmen kimliğine romanc kimliğini eklemeye sürücünden başlayalım. Yazmazsam çıldıracaktım" cümlesi yazarın varoluşsal çıkarmasına işaret ediyor. İlk bakışta oradan kurtulma ümidi bile vermiyor. Oysa o çıkmaz yazının olanağı da olabilir. Bu çıkmazı ben yazmaya zorladım. Yani bir bakıma "çıldıracağım" için yazdım. Yaz insanın dünyayla olan uzlaşmazlığı tedavi etmez, daha da derinleştirir. Onu kabul etmeyi, bunun bir "arzu" olmadığını anlamayı sağladığı için derinleştirir.

Dil konuşandan gelecek olursak... Romanlarımızın mesleği üzerine romanın dilini oluştururken nelere dikkat ettiniz, nasıl bir yol izlediniz, nelerden kaçındınız?

Hikâyeyle ve meseleyle ilişkim derinleştirilince metnin sesi oluşmaya başlar. Dilin kendiliğinden, neredeyse beninden bağışlanarak ortaya çıkmasını istediğinden, aklımda bir mesele ya da hikâye olsa bile masanın başına oturmakla acele etmem. Bu metnin üzerindeki yazır göçsüden olabildiğince kurtulmayı istemekle ilgili. Karakterler onların sesini duyabileceğim kadar canlılığında metnin de konuşmaya başlar, romanın kendi kendini yazdır. O romanı yazmak değil de "o roman olmak" isterim. Bunun için de koşulları hazırlarım ve doğumla beklerim.

Benim için dilin ana rahmi bilinci. Bilincin ise baba rolünü oynuyor. Bilincin dilin dış dünyayla güven ilişkisi kurmasını sağlıyor, destekleyici bir figür. Kuşkusuz önceliği bir rolü üstleniyor, babaya da ihyaç var. Söz gelimi bu "baba figürü"nin yardımıyla dil ve anlatım konusunda düşünüp bulduğum bazı şeyleri kullandım kişide gösterdim. O kışkırtıcı teki de marifet gösterisinden kaçınılmaktır. "Yazardır, egosu vardır, kendimi ister", kalemini konuşurken ister. "Bu cümle, metnin bilincin düzeyinde iliştiğimi okuma, düzeltme aşamasında çok işime yarıyor. Bu

sayede, marifet gösterisine gönül indirilmiş surları yakalayıp temizliyorum. Ya da mesele anlatılmak ile göstermek arasındaki dengesi kurarken, anlatıcı sese karar verirken seçtiğim (anne) ile aklımı (baba) işbirliği yapıyor.

Marcel Proust, "Ben Kayıp Zamanın İzinde"ni okurken kendi hayat hikâyesini anlatmak için yazmadım, okurların onda kendi hayat hikâyelerini bulacaklarını düşündüğüm için yazdım," diyor hayatını adadığı roman için. "Eşik"te de bu bağlamda otobiyografiden beslenerek onu aşan bir roman olduğuna söyleyebilir miyiz?

Proust'un yaptığını bu alıntıyı ben de çok önemsiyorum. Hatta Thomas Mann'ı da yardıma çağırırım; Mann diyor ki, "İnsan yalnızca bir birey olarak kendi hayatını değil, aynı zamanda ayırıldığı olarak ya da olmayarak çağının ve çağdaşlarının hayatını yazıyor." Burdan bakınca, "Eşik"te anlatılan Eylül'ün hikâyesi salt onun hikâyesi olamaz. Yine de "Eşik", otobiyografik özellikleri aşıp iyi bir roman olmalı barmışsa bunun nedeninin gene salt Mann ile Proust'un temas ettiği noktalarla sınırlı olmadığını düşünüyorum.

"Okurların yazarın hikâyesinde kendi hikâyelerini bulmaları" da söz konusu kitapların okur tarafından neden sevildiğini açıklayabilir. Ama insanlar magazin programlarını da ilgiyle izler. İyi bir romanın magazin programından ayrılan şey romanın neyi anlattığına anlattığını bunu estetik ölçütler içinde ve yaratıcı şekilde yapmasıdır. Dilin güçlü, yapısı sağlam, karakterleri derinlikli yapıyor bize haz verir. Bir süre sonra sadece bu haz için bile okuruz, romanın "ne anlattığı" neredeyse önemsizdir. Okur yaşamış bir hikâyeye okuduğunu unutup romanı evrenine geçtiyse, o eser otobiyografik özellikleri aşmıştır.

Ote yandan ne hakkında yazarsa yazsın, orada yazarın bilinci vardır. Hatta bilincin fazlası, bilincin dışıdır. Bu yönüyle aslında her metin otobiyografiktir. Bakın bunu Ursula Le Guin şöyle söylüyor: "Hayali durumlarıdaki hayata insanlar hakkında öyküler yazıyor. Sonra bunları yayımlarız (çünkü bu öyküler kendi tıhah üsluplarıyla birer iletişim eylemidir, başkalarına hitap ederler). Sonra insanlar bunları okurlar ve telefon açıp derler ki: Ama sen de kimsin? Bana kendini anlat! Biz de deriz ki: Anlatılmı ya işte. Hepsi orada, kitabın içinde. Önemli olan her şey

orada. Peki ama sen onları uydurmuşsun hanı? Evet, ama nereden?"

"Eşik"i okuduktan sonra başka algılamaya (başan Eylül'ün karışındaki baba, dayı, anne figürleri içinde anneye bir olumlama hissettim ben. Bir okur olarak böyle hissetmeden sizin bilincini bir tutumunuzun olduğunu söyleyebilir miyiz?

Romancının karakterlere kendi kaderlerini tayin hakkı vermesi gerektiğine inanıyorum. "Eşik"te de Aysel ile Eylül kendi hür iradeleriyle kader birliği yaptılar. Aysel belki Eylül gibi "devrimci" bir ailenin çocuğu değildi ama o da Cumhuriyet kuşağının rahle-i tedrisatından geçmişti. Sonra da devrimci hareket içinde bir genç kadına dönüştü. O hareketin içinde kadın olarak karşılaştığı tutum, Aysel'i ikinci bir devrime zorluyordu. Devrimci erkekler, sadece devletini ya da eğitimin üstün iktidarına karşı bir savaş yürütürken, devrimci kadınların aşması gereken ikinci bir barikat her zaman vardı ve olacak. Kadınlar, yan yana mücadele ettikleri erkeklerin bir de zihinlerindeki "eril iktidarı" yıkılmakla uğraşmak zorunda. Aysel'i Atila ve Hasan karakterinden uzaklaştırıp Eylül'e yaklaştıran en önemli şey de budur.

"Eşik"te baba ve dayı, diğerlerinin düşüncelerine hoşgörüsüzlük, empati yoksunluk, inandığını kabul etmemekte ısrarcılık, özgürlüğü savunurkenki despotluk bakımından günümüz Türkiye'si olumsuz bir eleştiri olarak okunak mümkün mü?

İngelborg Bachmann Malina romanı üzerine şöyle der: "Faşizm insanın arandığı ilişkilerde başlar, iki insan arandıkları ilişkiye başlar... ve ben anlamak istedik ki, savaş ve barış yoktur, hep savaş vardır..." Bachmann hakkı, savaş hep var, çünkü bu dünyada herkes kendisini dışında en az bir kişinin daha varlığına ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacı karşılamak için savaş vardır. Çokluğun doğal sonucu: İktidar ilişkisi. Dolayısıyla iktidarın olduğu her yerde; tahammülsüzlük, baskı, savaş var.

O yüzden Türkiye'si solcusuna kadar günümüz gerek yok, kendi evrimimize; evrimimize, seçtiğimize; çocuklarımızla, anne babamızla ya da işyerinde kurduğumuz ilişkilerle bakmak gerekir. Sıyasilerin televizyon ekranından ev-

Romancının karakterlere kendi kaderlerini tayin hakkı vermesi gerektiğine inanıyorum. "Eşik"te de Aysel ile Eylül kendi hür iradeleriyle kader birliği yaptılar. Aysel belki Eylül gibi "devrimci" bir ailenin çocuğu değildi ama o da Cumhuriyet kuşağının rahle-i tedrisatından geçmişti...

lerimiz hücum eden azarlarını nasıl içimize sindirebildiğimizi merak ediyorsak önce babamızla, annemizle, eşimizle, sevgiliyle, öğretmenimizle, patronumuzla olan ilişkimize bakalım.

"Eşik" bir dönemin devrimcilik anlayışının eleştirisi olarak okunak mümkün elbette. Bense bir kusağı eleştirisi olarak okumayı tercih ederim. 68'li herkesin kendi çocuklarıyla, eşleriyle ve dolayısıyla da toplumla kurdukları ilişkinin eleştirisi. Sağcı, solcu, futbolcusuyla.

"Gözlerini Kaçırma" romanında şehirli kadının doğum öncesi ve sonrası iç dünyasına doğru yaptığımız yolculukta birtakım sorgulamalara, anelik olgusu ile ilgili travmalara şahit oluyoruz. Bu sorgulamalar ve travmalar romana yansırken ciddi psikoloji araştırmaları ve okumaları yaptınız mı?

"Gözlerini Kaçırma"ya başlamadan önce sadece tek bir kavram vardı elimde; başkaldırı. Kavramla ilgili hemen her şeyi okudum. Felsefeden edebiyata, psikolojeye uzanan geniş spektrumlu okumalar yaptım. Hayatın da varlığını "anelik meselesi" gündeme geldi. Bu defa aneliklikle ilgili ne buldysam okumaya koydum. O okumalar da beni psikolojinin farklı sularına götürdü. Bunlardan biri bağlanmaydı. Bağlanma üzerine teoriler, çocukluğun ilk üç yılı, anneyle kurduğumuz semiyotik ilişki ve bağlanmasızla süreci... Bir süre sonra hikâye de ortaya çıkmaya başladı. Bu okumalar meseleye bakışımı derinleştirmemi ve düşünmelerimi çepelelerini genişletmemi sağladı. Öte yandan hikâyeyi kurgularken bunlardan kitabı bir biçimde yararlanmamak için öğrendiklerimi özümsemem, dahası okudu-

ğum cümleleri unutulmaya bırakmam gerektiğiydi.

Kurguda farklı zemine oturtulmuş olsalar da "Eşik"te de, "Gözlerini Kaçırma"da da anne, aile, çocuk ve bunların sorgulanışı gibi benzer temalar görüyoruz. Gelecek romanlarımızda da bu tema çizgisinde devam etmeyi düşünüyor musunuz?

Milan Kundera: "Her romanın ömrü boyunca tek bir roman yazıyor" der. Ben devrimci Kundera diyordum! Yasasızdır; diliniz durmadan ağrıyan diş gibi gider. Beden acısı yok sayamaz. Yazarken de insanın dili hep ağrıyan dişine gidiyor. Bu da demek ki gelecek romanımızda bu tema çizgisinde devam etmeyi düşünüyüp düşünmemem hiçbir anlam ifade etmeyecek. Bu nedenle okur, derinlerde bir diş zonklaması hissederse şaşırmasınlar.

"Eşik" in, Türkiye'nin siyasi geçişine aşina olmayan biri tarafından çevirinin okunduğuna varsaydıgımızda Türkiye'de değil evrensel bir nitelik taşıdığı görüyoruz. Bu romanında tarih görüşünüzüze bağlayabilir miyiz?

Romana tarih konuşmaya evrensel nitelik kazanır mı bilemedim. Daha ziyade şöyle olabilir; bir hikâyeyi anlattığımız ve anlatırken sadece olayları aktarmakla yetinmezsiniz. Ben olayları içindeki insanın özüne ulaşmaya çalıştım, hikâyeyi kavramsal boyutu üzerine de düşündüm. "Eşik"te karakterleri oluştururken, hikâyeyi kurgularken de bu soruyu sordum kendime: hikâyeyi omurgasını oluşturuyor kavram hangisi? Yani ben 12 Eylül'ü anlatan bir dönem romanı yazmadım. 12 Eylül, sadece bir vesiledir. Ha, ben vesilesiz kalmayı tercih ederdim o başka. Özetle, insana ilişkin sorular sordum. Siyasi çatışmaların bölüp dağıttığı aileler hemen her toplumda var. Çatışmanın siyasi olmasına bile gerek yok aslında. Çatışmalı ortamda büyüyen her çocuk, Eylül'ün hikâyesinde kendini bulabilir. İste o çatışma hali ve çatışmanın insan ruhuna neler ettiği önemli. Arada kalınmak, dışlanmak, tercih yapmaya zorlanmak... Bunlar insana ilişkin evrensel durumlar. Eğer romanın sizin deyişinizle evrensel nitelik taşıyorsa, tam da bu nedenle taşıyordur.

Eleştiri konuşandan gidelim. Sizce bu üklenen edebiyat eleştirmen kayıpsa var mı? Varsa eleştirmenin güdük kalışını

